

MENDERES MAGNESİASI ÇARŞI BAZİLİKASI¹

S. Hakan ÖZTANER

Anahtar Kelimeler: Çarşı Bazilikası • Menderes Magnesiası • Roma Mimarisi • Haçayak • Kemer

Keywords: Market Basilica • Magnesia ad Maeandrum • Roman Architecture • Pillar • Arch

Özet:

Menderes Magnesiası'nda Orhan Bingöl başkanlığında, 1989-2008 yılları arasında yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılan yapı, çarşı bazilikası olarak tanımlanmıştır. Artemis Kutsal Alanı'nın güneybatısına komşu olan yapının batı kısa kenarı *agora*'nın güneydoğusuna açılmaktadır. Yapının güneyinde *odeion* yer almaktadır. Artemis Kutsal Alanı'nı içine alarak kent merkezini çevreleyen Bizans suru bazilikanın batı kısa, güney uzun dış duvarlarının üzerinden geçmektedir.

Doğu-batı yönünde uzanan yapı dıştan dışa, kuzey-güney yönünde 29,9 m, doğu-batı yönünde 78 m uzunluğa sahiptir. Bazilikanın doğu duvarının ortasında 9,35 m çapında yarım daire formunda bir apsis yer almaktadır. Yapının doğu kesiminde, apsisli doğu duvarı ile neflerin başlangıcını oluşturan ayaklara kadar, 12,1 x 25 m boyutlarındaki, büyük bir salonu andıran dikdörtgen alan yer almaktadır. Bu alanın batısında, iki haçayak ve takip eden yirmişer sütunlu iki sütun sırasının oluşturduğu, yapının batı ucuna kadar 59 m boyunca devam eden üç nef bulunmaktadır. Orta nef 12,4 m, her iki yanındaki yan nefler ise 5,5 m genişliğe sahiptir. Yapının ana girişi *agora* tarafındaki batı kısa kenarı üzerinde olup, kuzey uzun kenarı ve doğu kısa kenarı üzerinde de küçük girişlere sahiptir.

Yapının kazısı tamamlanan doğu kesiminde ele geçen yapı elemanlarının incelenmesine, yapı planına ve bazilika örnekleriyle karşılaştırılmasına dayanarak gerçekleştirilen restitüsyon önerileri ile yapının haçayak, kemer ve sütun sistemlerinden oluşan mimari düzeni saptanabilmektedir.

Abstract: The market basilica at Magnesia on the Meander

The building at Magnesia on the Meander is defined as a market basilica, which is found during the archeological excavation works carried on under the leadership of Orhan Bingöl between the years of 1989-2008. It is located near the south-west of the Artemis sanctuary and its short west edge is opened to the south-east of the *agora*. At the south of the building there is *odeon*. The Byzantine city wall surrounds the city center including the Artemis sanctuary and passes over the short west edge and the exterior south wall of the basilica.

¹ 2000 yılından bu yana Magnesia kazılarına katılıp heyecanla çalıştığım bu özgün yapıyı doktora tezi olarak {S.H. Öztaner, Menderes Magnesiası Bazilikası (Haçayak, Kemer ve Sütun Sistemleri), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006} araştırmamı sağlayan ve bu konudaki çalışmalarına izin veren, her zaman çok kıymetli fikir ve katkılarıyla çalışmalarımı yönlendiren değerli hocam Orhan Bingöl'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

The building which extends on the east-west direction, has an overall length of 29,9 m at the north-south and 78 m at the east-west direction. At the middle of the east wall of the basilica there is a semicircle apsis with a diameter of 9,35 m. On the east side of the building, between the apsed east wall and the pillar axis at the beginning of the naves, there is an area which resembles a big rectangular hall with the dimensions of 12,1 x 25 m. On the west of this area there are three naves separated by pillars and two colonnades, each of which has twenty columns that extends 59 m to the west edge of the building. The middle nave is 12,4 m and the two lateral naves are 5,5 m width. The main entrance is at the short west edge of the building on the *agora* side and there are also small entrances at the long north edge and at the short east edge of the building.

The architectural order of the building which is consisted of pillar, arch and column system is established according to the studies on the building elements found at the east part where the excavations are completed and also with respect to the restitution proposals made depending on the ground floor plan of the basilica.

Aydın İli, Germencik İlçesi, Ortaklar Bucağı, Tekinköy sınırları içerisinde yer alan Menderes Magnesiası'nda², O. Bingöl başkanlığında yürütülen bilimsel arkeolojik kazıların 1989 yılı çalışmaları sırasında, rastlantı sonucu fark edilmesinden sonra ortaya çıkarılan bir figürlü paye başlık, C. Humann'ın planında "Bizans Kilisesi"³ olarak gösterilen alanda kazı çalışmalarının başlamasına sebep olmuştur⁴. Bu alanda, 1890-1893 yıllarında C. Humann başkanlığında, O. Kern tarafından yürütülen kazılar çerçevesinde, 1891'de kısa bir süre çalışılmış olduğunu Kern'in notlarından öğrenmekteyiz⁵. Bu notlarda,

"tepe" diye tanımlanan alanda yürütülen çalışmalarda, tuğla ve taş duvar örgüsüne sahip duvarların, bir apsis ile kuzey ve güneyde yer alan iki kapı ve merdivenlerin bulunduğu belirtilmektedir. O. Bingöl başkanlığındaki 1989 yılı kazı sezonunda, figürlü başlığın çevresinde çeşitli mimari elemanlar ve bu elemanların bir kısmının üzerine oturduğu bir haçayak⁶ kaidesi bulunmuştur. 1990 yılı çalışmalarında, söz konusu ayağın batısındaki alanda mimari elemanlarla birlikte birbirini takip eden bir sıra halinde *in situ postament*'ler açığa çıkarılmıştır. Sütun sıraları ile yan duvarların mevcut oluşu ve ele geçen malzemenin değerlendirilmesi sonucunda kazılan alanın bir iç mekâna ait olduğu tespit edilmiş ve daha önce "Bizans kilisesi" olarak tanımlanmış bu yapının bir bazilika olabileceği ilk kez belirtilmiştir⁷.

² Bingöl 1998; Humann ve diğ. 1904.

³ Humann ve diğ. 1904, 33, Lev. II.

⁴ Bingöl 1991, 110.

⁵ Kirchner 2006, 60-61.

"... 1.1.1891 auf dem Hügel wurden Ziegelmauern festgestellt: im Süden Rundung, im Norden Gemach mit Treppe; 2.1.1891 auf dem Hügel wurde die Ziegelmauer weiter ausgegraben; 3.1.1891 auf dem Hügel wurden die Mauerzüge weiter verfolgt; 5.1.1891 das auf dem Hügel aufgedeckte, große Gebäude wurde weiter verfolgt: im Süden fand sich ein kleines Gemach mit Tür und Treppe (ist identisch mit dem Gebäude im Norden); 7.1.1891 auf dem Hügel wurde die Südseite des Gebäudes weiter verfolgt..." (Grabungstagebuch, Staatliche Museen zu Berlin, Mag 1-3 (Mag 1: November 1890-Juli 1891) s. 5, "...Oben auf dem Hügel kommt ein merkwürdiges, spätes Gebäude zum Vorschein aus Ziegelwerk mit einem ganz kleinen Gemach mit einer niedlichen Treppe und Thür. Unter dem Ziegelwerk liegen alte Mauern, im S ein Halbrund, mit dessen Verfolgung wir jetzt beschäftigt sind, und das sicher älter ist als

der Ziegelbau..." (Briefe von O. Kern an C. Humann, Deutsches Archäologisches Institut Berlin, Nachlass Humann, Kasten 2 A-Ke; Baladjik, 2.1.1891)

⁶ Bingöl 1992 a, 82.

⁷ age. 82.

Yapının Konumu:

Doğu-batı yönünde uzanan yapının kuzey uzun kenarı Artemis Kutsal Alanı'nın⁸ güneybatı köşesine komşu olup, batı kısa kenarı ise *agora*'nın⁹ güneydoğusuna açılmaktadır (Plan 1). Yapının güneyinde kazısı henüz gerçekleştirilmemiş olan *odeion*¹⁰ yer almaktadır. Artemis Kutsal Alanı'nı içine alarak kent merkezini çevreleyen M.S. 7. yüzyılın başlarında inşa edilen Bizans surunun¹¹ batı bölümü *agora*'nın doğu *portiko*'sunun doğu arka duvarı ve *propylon*¹² üzerinden geçerek yapının kuzey duvarına dayanmaktadır. Bu noktadan itibaren 94 m boyunca yaklaşık 3 m genişliğindeki surun, yapının dış duvarları üzerine inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Kuzey duvarının batı ucundaki yaklaşık 11,7 m'lik kısmı üzerinde batıya doğru ilerledikten sonra güneye dönerek, batı kısa kenar üzerinde 29 m boyunca devam eden sur, yapının güney duvarını 1,16 m içine alarak doğuya doğru, duvarın 53,3 m'lik kısmı üzerinde inşa edilmiştir. Sur, yapının güneydoğu iç köşesine 16,6 m mesafede köşe yaparak, güney duvara yaslanmakta ve güneydeki *odeion*'a doğru yönelmektedir¹³ (Plan 1-2).

Yapının Mevcut Durumu:

Yapının doğu kesiminde kuzey güney aksındaki eni, içten içe 25,4 m, dıştan dışa 29,9 m'dir. Batı duvarı üzerine inşa edilmiş Bizans suruna rağmen, yapının doğu-batı aksındaki uzunluğunun içten içe 71,5 m, dıştan dışa yaklaşık 78 m olduğu saptanabilmektedir.

Bizans surunun altında korunagelen yapının batı duvarı 1,3 m kalınlığındadır. Batı duvarı üzerinde yapının *agora*'ya açılan 3 adet girişine ait kapı açıklıkları saptanmıştır. Bizans suruna ait blok taşlarla doldurulmuş olan bu açıklıklardan ortadaki 3,8 m genişliğindedir ve yapının tam orta aksında yer almaktadır (Plan 2). Yan nefler hizasında da yaklaşık 2,1 m genişliğinde olabilecek *agora*'ya açılan yan nef girişleri saptanmıştır. Kuzey yan nef girişinin Bizans surunun inşası sırasında, yapıya ait olduğu profillerinden anlaşılan bloklar kullanılarak doldurulmuş olduğu görülmektedir.

Yapının doğu duvarının dış ve iç yüzleri arası 5-5,3 m genişliktedir. Doğu duvarının ortasında 9,35 m çapında yarım daireye yakın biçime sahip apsis yer almaktadır (Plan 2; Çiz. 4; Res. 1). Derinliği 4,07 m olup merkezi apsisin 0,60 m dışında kalmaktadır. Duvar içerisinde, her iki yandan ortadaki apside açılan koridorlar ile bunların kuzey ve güney uçlarında merdiven kovaları yer almaktadır (Plan 2). Doğu dış duvarın güneydoğu köşesinin 3,94 m kuzeyinde, 1,9 m genişliğinde bir kapı açıklığı mevcuttur. Koridorların batısında kalan doğu iç duvar üzerinde, apsisin her iki yanında da, biri duvarın kuzey köşesine 1,63 m mesafede, diğeri ise güney köşesine 1,78 m mesafede bulunan iki kapı yer almaktadır (Çiz. 4). Yapının içerisinden apside ve merdivenlere geçişi sağlayan, mermer bloklardan inşa edilmiş kapılar tümüyle ayakta, *in situ* olarak korunagelmışlerdir.

Doğu iç duvarının korunagelen en yüksek seviyesi, taban döşemesinden +3,86 m kotta yer alan iki sıra tuğla örgüsünün korunduğu kuzey kesimdedir. Aynı duvarın en alçak seviyesi +3,27 m yükseklik ile güneyde bulunmaktadır (Çiz. 4; Res. 1)

⁸ Bingöl 1998, 23.

⁹ *age.* 50; Humann 1904, Lev. III.

¹⁰ Bingöl 1998, 72.

¹¹ *age.* 57; Kadioğlu 2005, 332 dn. 64.

¹² Bingöl 2007, 100.

¹³ *age.* 130.

Doğu duvarının her iki ucundaki merdiven kovalarından kuzeyde yer alan, doğu-batı yönünde 1,90 m, kuzey-güney yönünde 1,96 m boyutlarında, güneydeki doğu-batı yönünde 2,03 m, kuzey-güney yönünde 2,23 m boyutlarında olup, her ikisi de kareye yakın ölçülerdedir. Her iki tarafta da sahanlıkların ardından çıkılan ilk üç basamak mermer bloklardan, devamındakiler ise tuğladan inşa edilmiştir.

Güney duvarın büyük bir bölümü üzerine taban seviyesinden itibaren Bizans suru inşa edilmiştir. Surun güneye dönüş yaptığı köşeden, doğu duvara kadar olan kısımda, güney duvarın 16,6 m uzunluğundaki iç cephesi ve 21,7 m uzunluğundaki dış cephesi takip edilebilmektedir. Bu kısımda 2,22 m kalınlığındaki güney duvar, zeminden 3,3 m ile 3,5 m arasında değişen yüksekliklerde korunmuştur (Res. 2).

Kuzey duvarın güney duvara göre daha küçük bir bölümünde, batı ucundaki yaklaşık 14,7 m uzunluğundaki kısmı üzerine Bizans suru inşa edilmiştir. Doğu-dış duvardan batıya doğru 41 m boyunca, 2,24 m genişliğinde düz bir hat halinde devam eden kuzey duvar, kuzey uzun kenarın ortası sayılabilecek bir noktada kesilmektedir. Bu kısımda kuzey duvar hattından kuzeye doğru dışa çıkıntı yapan, 7,38 x 3,45 m boyutlarındaki dikdörtgen bir mekân mevcuttur. Bu mekânın kuzeydoğu köşesinde iki duvar arasında kalan 1,22 m genişliğindeki kapı açıklığı yapıya kuzey yandan, tali bir giriş oluşturmaktadır. 7,38 m uzunluğundaki bu mekânın tam orta aksında kuzey duvarı üzerinde 2,81 m çapında, 1,25 m derinliğinde, yaklaşık yarım daire biçimli bir niş yer almaktadır. Bu nişli dikdörtgen mekânı batıya doğru, Bizans suruna kadar olan kısımda iki adet dikdört-

gen niş¹⁴ takip etmektedir (Plan 2). Kuzey duvarının doğu bölümü, batısına oranla daha iyi korunmuş olup duvar genel olarak içteki zeminden yaklaşık 1,00 m ile 3,68 m arasında değişen yüksekliklere sahiptir. Kuzey duvarının batı bölümü ise 0,50-0,90 m yüksekliklerinde korunabilmiştir.

Duvar Yapım Teknikleri:

Yapının *opus incertum* tipindeki duvarlarının alt kısımları taş, üst kısımları ise tuğlayla inşa edilmiştir. Zeminden +3,80 m yüksekliğe kadar, düzenli sıralar halinde, yüzleri düzeltilmiş dörtgen moloz taş veya kesme taş bloklarla inşa edilmiş, iç kısmı *opus caementicium* harç ile doldurulmuş taş duvar örgüsü özellikle yapının doğu ve Bizans suruna kadarki güney kısmında büyük oranda mevcuttur. Yapının kuzey duvarı ise doğudan batıya doğru azalan yükseklikte korunmuştur.

Taş duvar örgüsünün üzerinde, yapının sadece doğu duvarının çok az bir kısmında korunabilmiş, birkaç sırası görülebilen tuğla duvar örgüsü başlamaktadır (Çiz. 4). Yapının kazısı sırasında yoğun olarak, yıkıntı halinde ele geçen tuğla duvarın oluşturduğu dolgu kazılmıştır. Genel olarak, duvarda kullanılan tuğlalar 0,33x0,33 m ve 0,35x0,35 m boyutlarındadır.

Kuzey duvarın dış cephesinin doğu kesiminde, 1,63 m yarıçapındaki yarım daire biçimli üç adet hafifletme kemeri birbirlerine teğet olarak inşa edilmiştir. Aynı şekilde çok az bir bölümü açığa çıkarılan güney duvarın dış cephesinde de, kuzeydekilerin simetriği olarak, aynı yapım tekniğiyle hafif-

¹⁴ Kuzey duvarı üzerindeki birbirlerine 3,03 m mesafede yer alan dikdörtgen nişler 3,02 ve 3,09 m uzunluklarında olup 1,58 m derinliğe sahiptir. Nişlerin arkasındaki duvar kalınlığı 0,64 m'dir.

letme kemerleri inşa edildiği görülmektedir. Her iki uzun kenarın doğu bölümünün dış yüzlerinde görülen bu hafifletme kemerleri iç yüzlerde bulunmamaktadır.

Kuzey duvarın orta kesimindeki nişli dikdörtgen mekânın duvarlarının iç yüzünde yer yer *opus signinum* harç kalıntıları ve taban seviyesine yakın kısımlarda ise bu harç üzerinde korunagelen 0,04 m kalınlığındaki mermer kaplamalara ait parçalar mevcuttur. Söz konusu kalıntılara göre yapının duvarlarının, genel olarak 0,05 m kalınlığındaki *opus signinum* harç ile tutturulmuş 0,03-0,04 m kalınlığındaki mermer levhalarla kaplandığı anlaşılmaktadır. Ancak duvarlardaki taşların yüzeylerinde mermer kaplamaları duvara tutturacak herhangi bir dübel izine rastlanılmamıştır.

Yapı İçerisindeki Mimari Düzen:

Kazı çalışmaları sonucunda, yapının dış duvarlarının çevrelediği ana mekân içerisinde, apsinin 0,15 m önünde doğu duvarına ve birbirlerine 1,9 m mesafede paralel olarak uzanan, 10,3 m uzunluğundaki üst kısımları yıkılmış, benzer teknikte örülmüş iki duvar görülmektedir. Her iki duvarın da birbirlerine bakan yüzlerinde, 0,35x0,35 m boyutlarında, 0,05 m kalınlığındaki tuğlalardan örülmüş bir tuğla genişliğindeki duvarlar ile arkalarında harçlı moloz taş duvarlar yer almaktadır. 0,60-0,70 m yüksekliğinde korunagelen tuğla duvarlar içe doğru bir tonoz oluşturacak şekilde yükselmektedir.

Yapının doğu duvarının iç yüzünden yaklaşık 12,10 m batıda, birbirlerine 10,87 m mesafede karşılıklı duran ayak kaidelerinin oturduğu iki *plinthos*, *in situ* durumda ele geçmiştir. Kuzeydeki *plinthos*'un orta ve batı kısmının bir bölümü eksiktir. Güney *plinthos*'un üzerinde 1,10 m yüksekliğinde

ayak (haçayak) kaidesi *in situ* olarak korunagelmışken, kuzeydeki *plinthos* üzerine oturan kaide ele geçmemiştir (Res. 2-3-4). Güneyde korunagelen kaide, ön ve arka *pilaster*'leri arasında çift yarım sütun ve çift köşe *pilaster*'lerden oluşan bir plana sahiptir.

Güney ve kuzey haçayaklar ile aynı aks üzerinde, yapının güney ve kuzey dış duvarlarının iç yüzlerine bitişik iki adet *in situ pilaster* kaidesi (yanayak kaidesi) ele geçmiştir. Güneydeki *pilaster* yanayak kaidesinin *plinthos*'u güney haçayağın *plinthos*'unun 3,47 m güneyinde, kuzeydeki *pilaster* yanayak kaidesinin *plinthos*'u kuzey haçayağının 3,35 m kuzeyinde yer almaktadır¹⁵ (Plan 2).

Yapının kazısı yapılan doğu kısmında, güneyde ve kuzeyde her iki ayağın batısında yarım sütun *pilaster*'lerinin hizasında, doğu-batı aksı üzerinde, batıya doğru birbirlerine güneyde 1,67-1,68 m, kuzeyde 1,65-1,67 m aralıklarla yerleştirilmiş dörderden sekiz adet *plinthos* ve üzerlerine oturan yedi adet *postament*, *in situ* olarak ortaya çıkarılmıştır (Plan 2; Res. 3). Yapının kazısı gerçekleştirilen kuzey yarısının batı kesiminde de, doğu kesimdeki *plinthos-postament*'lerle aynı doğrultuda olan, altı adet *in situ plinthos* açığa çıkarılmıştır. Yapının güney yarısının batı ucunda ise, doğu kesimdeki *plinthos-postament*'lerle aynı doğrultuda olan, Bizans surununun 1,0 m doğusunda kalan *in situ*, *postament* ve *plinthos*'u ile bunun 1,68 m doğusundaki *in situ plinthos* bulunmuştur. Böylece yapıda kazısı gerçekleştirilen alanlarda toplamda onaltı adet *plinthos in situ* olarak saptanmıştır. Toplam onyededi adeti ele geçmiş olan *postament*'lerin ise sekizi *in situ*, dokuzu da

¹⁵ Güney yanayak kaidesi *plinthos*'u 1,48x0,88 m, kuzey yanayak kaidesi *plinthos*'u 1,57x0,87 m boyutlanındadır.

yapıdaki yerlerinin yakınında ters çevrilmiş şekilde bulunmuştur.

Yapının Bizans surunun altında kalan kuzeybatı ucunda açılan sondaj içerisinde, yapının batı duvarının iç yüzüne bitişik, doğu kesimin kuzeyindeki *postament*'lerin aksında yer alan *in situ* bir adet fil ayağı ve *pilaster* kaidesi ele geçmiştir. Yaklaşık 0,60x0,60 m boyutlarındaki fil ayağının kırık olan üst kısmı, yapının zemin kotuna göre +3,62 m yüksekte yer almaktadır.

Böylece haçayakların batıdaki yarım sütun *pilaster*'leri ile yapının batı kısa duvarına bitişik fil ayakları arasındaki, kuzey ve güney uzun duvarlara paralel olarak yerleştirilmiş olan iki *postament* sırasının yapıyı üç nef ayırmış olduğu kesin olarak ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Postament sıraları arasındaki orta nef genişliği 12,4 m'dir. *Postament*'lerle kuzey ve güney duvarlar arasındaki yan neflerin genişliği ise 5,5 m'dir.

Yapının kazısı gerçekleştirilmiş doğu kesiminde ve yer yer kazılmış diğer kısımlarında yapının zemininde korunagelen siyah damarlı beyaz mermerden döşeme kaplamaları görülmektedir. Yapının doğu duvarının iç yüzünden 3,8 m mesafeden itibaren, yaklaşık olarak ayaklar ve yan *pilaster* kaidelerine kadar olan 6,0 m boyunca kuzey-güney duvarları arasındaki zeminde mermer döşeme korunagelmiştir. Yan *pilaster* kaideleriyle haçayaklar arasında kalan yaklaşık 5,0 m'lik kısımda orta ve yan nefler de dahil olmak üzere mermer döşeme kaplamasının mevcut olmadığı görülmektedir (Plan 2). Döşemenin kesintiye uğradığı bu hattın ardından, mermer döşeme yeniden başlamaktadır.

Yük taşıyan ayakların ve *postament*'lerin temellerinde büyük traverten bloklardan inşa edilmiş *enthynteria*'nın var olduğu ve bu kısımların mermer döşemeyle kaplanmadığı görülmektedir.

sımların mermer döşemeyle kaplanmadığı görülmektedir.

Kazılarda yapı içerisinde, *in situ* olarak ele geçen yapı elemanları dışında yıkılmış durumda yapı bölümlerine ait çok sayıda mimari eleman da ele geçmiştir. Yığın halinde ele geçen bloklar arasında, haçayak blokları, kemer blokları, kemer arkası blokları, *postament*'ler, kaideler, sütunlar, başlıklar, *arşitrav-friiz* blokları, dış sırası-*geison-sima* (korniş) blokları, duvar *friiz*'leri, *sokel* blokları, *pedestal-parapet* blokları, konsollar yer almaktadır. Bu mimari elemanların genelinin kaliteli ve dayanıklı olmayan siyah damarlı beyaz yerel mermerden yontulduğu görülmektedir.

Yapı Tipi ve İşlevi:

O. Bingöl tarafından bazilika - çarşı bazilikası¹⁶ olarak tanımlanmış yapı, gerek planı gerekse *agora* ile bağlantılı konumuyla bazilika mimarisinin¹⁷ genel özelliklerini taşımaktadır. Roma Dönemi'nde, kentlerin en merkezi yerlerinde *forum*'a bitişik olarak inşa edilen, adli, ticari ve idari mahkemelerin¹⁸ yanı sıra ticaretin yapılmakta olduğu¹⁹, sarrafların ve bazı tüccarların bir takım izinlerle tezgâh açabildiği, gezenlerin, adli uygulamalar için gelenlerin, güneşten veya kötü hava şartlarından korunduğu kapalı mekânlar olan çarşı bazilikaları²⁰, sivil yapılar içerisinde kesin bir teorik tanıma ve bu tanıma

¹⁶ Bingöl 1992 a, 82; Bingöl 1998, 64-71; Bingöl 2007,117-125.

¹⁷ Bazilika için bkz.: Boëthius - Ward-Perkins 1970, 127-131; Crema 1959, 167-171, 370-375, 515-521; Gros 1994, 612-616; Gros 1996, 235-261; Ginouvès 1994, 207-216; Leroux 1913, 272-307; Müler 1937, 250-261; Nünnerich-Asmus 1994; Picard 1975, 30-32; Schultze 1928.

¹⁸ David 1983, 219-241.

¹⁹ Fletcher 1956, 163.

²⁰ Gros 1996a, 235.

uyan çok sayıda arkeolojik kanıtı sahip, Romalıların ortak hayat tarzlarını temsil eden yapı tiplerinden birisidir.

Vitruvius, kent içerisindeki mevkilerini ve inşa amaçlarını teorik olarak açıkça tanımladığı ve kendisi tarafından da inşa edilmiş bir yapı türü olan bazilikaların *forum*'a bitişik bir arazide, kışın iş adamlarının soğuktan etkilenmemeleri için mümkün olan en sıcak yerinde inşa edilmeleri gerekliliğini belirtmektedir²¹.

Magnesia Bazilikası bu gerekliliğe uyarınca *agora*'nın güney doğu köşesinde yer almakta ve batısındaki *agora*'ya açılmaktadır.

Bazilikalar Roma Dönemi mimarisinde, genel olarak uzunlukları genişliklerinin yaklaşık iki katı olan boyutlara sahiptir²². Vitruvius bazilikaların boyutları hakkında, özel bir durum söz konusu değilse, genel olarak genişliklerinin uzunluklarının üçte birinden az, yarısından da fazla olmaması gerekliliğini vurgulamaktadır²³.

Magnesia Bazilikası 29,9x78,0 m olan dış ölçüleriyle, uzunluğu genişliğinin yaklaşık iki buçuk katı olup, Vitruvius'un verdiği oranlara uymaktadır.

Dikdörtgen planlı bu yapıların iç mekânları uzunlamasına, iki veya dört sütun dizisiyle, orta nefi daha geniş olan üç ya da beş nef bölünmektedir²⁴. Girişler kısa veya uzun kenarda olabileceği gibi çok sayıda olup bir veya daha çok kenarda da olabilmektedir²⁵. Doğu-batı yönünde uzanan Magnesia Bazilikası'nın, batı kısa kenarından başlayarak, doğudaki ayaklara kadar devam eden iki sütun sırası yapıyı üç nef ayırmak-

tadır. Ana girişi *agora* tarafındaki batı kısa kenarı üzerinde olan bazilika, kuzey uzun kenarı ve doğu kısa kenarı üzerinde de küçük girişlere sahiptir.

Adaletin uygulandığı yerler olan Roma Dönemi bazilikalarının, genellikle girişin karşısındaki kısa kenarında, mahkemenin yargıçlarının oturacağı oturma sıralarının yer aldığı, bazilika zemininden yüksek bir kotta apsis bulunmaktadır²⁶. Apsisin ön kısmında ise çalışmaların başlamasından önce kurbanın sunulduğu bir altar masası yer almaktadır²⁷.

Magnesia Bazilikası'nın doğu kısa kenarının ortasında, yükseltilmiş bir zemin üzerinde apsis, apsisin önünde ise sözü edilen altar masası olabilecek, apsisin uzantısı niteliğinde tonozlu bir duvar kalıntısı mevcuttur (Plan 2).

Roma Dönemi bazilikalarının genellikle yan neflerinin üst kısımlarında çatıyı taşıyan galeri katları yer almaktadır²⁸. Magnesia Bazilikası'nın da apsisli doğu duvarının her iki ucunda yer alan merdiven kovaları bir üst katın, galeri katlarının varlığına işaret etmektedir.

Yapı tipini, temel planından ve günümüze kadar korunagelmüş *in situ* yapı öğelerinden saptayabildiğimiz Magnesia Bazilikası'nın üst yapısı ve iç yapı düzeni, yapı elemanlarına ve yapı tipine dayanan bir restitüsyon önerisiyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Yapının Genel Restitüsyon Önerisi:

Kazılarda *in situ* ve yıkılmış halde ele geçen mimari elemanların ve yapıdaki mevcut izlerin değerlendirilmesine, katalog ça-

²¹ Vitruvius V,I, 4.

²² Fletcher 1956, 163.

²³ Vitruvius, V,I, 4; Wiegartz 1984, 196.

²⁴ Fletcher 1956, 163.

²⁵ Ginouvès 1998, 89.

²⁶ *age.* 89; Gros 1996 a, 235.

²⁷ Fletcher 1956, 163.

²⁸ Picard 1975, 30.

alışması sonuçlarına, yapının temel planından yola çıkarak yapılan literatür araştırmalarına, benzer örneklerle karşılaştırmalarına dayanarak yapının haçayak, kemer, sütun sistemleri ve üst örtüsüne yönelik restitüsyon önerileri geliştirilmiştir.

Haçayaklar, Yanayaklar ve Kemer Sistemleri:

Yapının apsisli doğu duvarının yaklaşık 12,0 m batısında, bu duvara paralel aks üzerinde yer alan iki haçayak ve iki yanayak, yapının batı ucuna kadar devam eden üç nefin doğudaki başlangıcını oluşturmaktadır. Yapıda karşılıklı duran güney ve kuzey haçayakların *in situ pilastros*ları arasındaki mesafe 10,87 m'dir. Önerdiğimiz restitüsyona göre haçayakların orta nefe bakan ön *pilaster* bloklarının arası 11,35 m olmalıdır. Mimari özelliklerine ve buluntu durumlarına göre yapılan restitüsyon ile güney haçayağın kaidesi üzerine altı sıra bloğun üst üste geldiği saptanmıştır (Çiz. 1). Buna göre güney haçayağın kaidesiyle birlikte başlık seviyesine kadar olan yüksekliği 5,97 m'dir. Kaidesi ve çoğu bloğu ele geçmeyen kuzey haçayağın yüksekliği ise yapısal benzeri ve ayna simetliği olan güney haçayak ile restitüsyonu yapılan sütun sistemine göre belirlenebilmiştir²⁹. Haçayakların ikinci sırasına yerleştirilmesini önerdiğimiz blokların sadece arka *pilaster*lerinin üst kısmında işlenmiş olan bitim profilleri, haçayakların arka *pilaster*lerinin ön *pilaster*lerine göre yaklaşık 2,38 m daha alt kotta sonlandığına işaret etmektedir (Çiz. 1). Bitim profilleri olan bu bloklar haçayakların iki yanındaki yanayaklarla ilişkilidir. Bu yanayaklar, güney ve kuzey haçayaklar ile aynı aks üzerinde,

yapının kuzey ve güney duvarlarına bitişik olan, güney haçayağın 3,66 m güneyinde ve kuzey haçayağın 3,57 m kuzeyinde ele geçen yaklaşık 1,3 m yüksekliklerindeki *in situ pilaster* yanayak kaideleri üzerinde yükselmektedir. Yanayaklara ait bloklar ele geçmemiştir.

Haçayak ve yanayakların aksında ele geçen, farklı boyut ve özellikteki kemer bloklarına göre, yapının bu kesiminde, söz konusu ayaklarca taşınan, biri orta nefte, ikisi yan neflerde olmak üzere toplam üç adet kemerin olduğu anlaşılmaktadır. Üç kemerli zafer taklarını³⁰ andıran³¹, Roma'daki Constantin³², Timgad'taki Trajan³³ taklarındaki gibi orta kemerin üzengi hattının yan kemerlerin üst seviyesinde yer aldığı yan yana sıralanan üçlü kemer sistemine, bazilikaların orta ve yan neflerinin bitiminde rastlanılabilmektedir. Anadolu'da Cremna³⁴, Aspendos³⁵, Aphrodisias³⁶, Nysa³⁷, Kaunos Bazilikaları'nda kemer sistemleri saptanmıştır. Söz konusu üçlü kemer sistemleri, Magnesia Bazilikası'nın kemer sistemlerinin restitüsyonu için de örnek oluşturmaktadır (Çiz. 3).

Haçayakların ön ve arka *pilaster*leri arasındaki 2,38 metrelik kot farkı yan neflerde inşa edilmiş olan yan kemerlerle bağlantılı olmalıdır. Buna göre haçayakların arka *pilaster*lerinin yüksekliği, yan kemerlerin oturacağı üzengi hattı seviyesini vermektedir (Çiz. 1). Haçayakların ikinci sırasına ait

²⁹ Haçayakların yüksekliklerinin doğru saptanmış olduğu, parçalarının birleştirilmesi sonucu, tüm yüksekliği ile eksiksiz olarak ayağa kaldırılarak dikilmiş olan zemin kat sütunuyla kanıtlanmaktadır.

³⁰ Crema 1959, 441-452; İdil 1989, 355-359.

³¹ Yapının kazısının başlangıcında haçayağın bir giriş yapısına ait olabileceği varsayılmıştır. Bkz. Bingöl 1991, 110-111.

³² Jones 2000, 123-127.

³³ Crema 1959, 442.

³⁴ Ballance 1958, 167-175, Fig 14; Mitchell 1989, 238-239.

³⁵ Balty 1991, 411,412; Lanckoronski 1890, 96-98.

³⁶ Erim 1990, 9-36.

³⁷ İdil 1999, 51.

üst bitim profilli arka *pilaster* bloklarının üzerine kemer mimarisinde³⁸ yaygın olarak görülen *impost* başlıklar oturuyor olmalıdır. Aynı seviyede yanayaklar üzerinde de yer alması beklenen dolayısıyla 4 adet olması gereken *impost* başlıklardan ancak biri ele geçmiştir. Bu *impost* başlığın kuzey yanayak *pilaster*'i üzerine oturduğu saptanmıştır. Gerçekleştirilen restitüsyon ile *impost* başlıkların üst kotunun güney nefte 4,04 m, kuzey nefte 4,15 m olduğu saptanmıştır.

Güney haçayak arka *pilaster*'i ile güney yanayak arasındaki 4,00 m açıklık aynı zamanda güney yan kemer açıklığını da vermektedir. Kuzeyde ise haçayak ve yanayak *plinthos*'larına göre saptanan kuzey haçayak arka *pilaster*'i ile kuzey yanayak arasındaki açıklık 3,90 m olup, aynı şekilde kuzey yan kemer açıklığını vermektedir. Genel olarak Roma Dönemi mimarisinde görülen oransal ilişkilerden birisi olan, *impost* başlığın üst kotuna kadarki yüksekliğin kemer açıklığına eşit olması durumunun³⁹, bu yapının yan kemerleri için de geçerli olduğu, restitüsyonla saptadığımız *impost* başlığı üst kot yükseklikleri ile kemer açıklığı mesafelerinin yaklaşık olarak birbirlerine eşit olmalarından anlaşılmaktadır. Dönem özelliği ve mimari elemanların restitüsyonu sonucu olarak yarım daire formunda olduğu görülen yan kemerlerin yarı çaplarına eşit olan merkez yükseklikleri güneyde 2,00 m, kuzeyde 1,95 m olmalıdır. Yaklaşık 0,60 m yüksekliğindeki kemer bloklarının oluşturduğu, haçayakların arka *pilaster*'leri hizasında dördüncü sıradan itibaren başlayan yan kemerler, haçayak başlıklarının üst kotuna kadar çıkmalıdır (Çiz. 1). Haçayaklar ile kemerler arasında kalan kısımlara kemer arkası bloklarının oturduğu

saptanmıştır. Alt yüz genişlikleri kuzeyde 1,12 m, güneyde 1,14 m olan yan kemerlerin, 1,40 m genişliğindeki arka-üst yüzlerine toplam genişlikleri yaklaşık 1,20 m olan iki kemer arkası bloğu yan yana oturmaktadır. Yan kemerlerin üst seviyesindeki kemer arkası blokları, üst bitim profiliyle son bulmaktadır. Bu seviye aynı zamanda, haçayak başlıklarının da üst kotuna eşittir. Yan kemerlerin en üst, orta noktası üzerinde yer alan bölüm, kemer arkası bloklarının yaklaşık 0,10 m yüksekliğe sahip oldukları en dar kısımdır.

Haçayakların yaklaşık 1,42 m boyundaki ön *pilaster*'leri üzerine birbirlerinin benzeri ve simetriği olan figürlü iki başlık, "*skylla*" başlığı⁴⁰ oturmaktadır (Res. 4).

Bu başlıkların arka yüzlerine ise, haçayakların doğu ve batı cephelerindeki yarım sütun ve köşe *pilaster*'leri üzerine gelen yarım sütun *pilaster* başlıkları yavaşmaktadır. Toplamda dört adet olması gereken yarım sütun *pilaster* başlıklarından biri güneyde diğeri kuzeyde olmak üzere iki tanesi ele geçmiştir ve her ikisi de haçayakların sağ yarısına aittir. Yaklaşık 0,80 m yüksekliğindeki *skylla* başlıkları ile yarım sütun - köşe *pilaster* başlıklarının ve yan kemerlerin kemer arkası bloklarının üst kotu zeminden yaklaşık 6,77 m yüksekliktedir.

Bu seviyeden itibaren, güneyde 0,83 m, kuzeyde 0,88 m yüksekliğindeki *arşitrav* bloklarının oluşturduğu sıra bulunmaktadır. Güney ve kuzey haçayakların ön *pilaster* başlıkları üzerinde üç yüzlü *arşitrav* blokları yer almaktadır. Yarım sütun ve köşe *pilaster* başlıkları üzerine oturan *arşitrav* blokları doğu yönden bu bloklara birleşmektedir. Bu şekilde haçayaklar üzerinde, doğu-batı yönün-

³⁸ Adam 1994, 168, fig.401.

³⁹ Jones 2000, 121

⁴⁰ Bingöl 1991, 111-114; Bingöl 1992b, 418-423.

den kuzey-güney aksına dönerek devam ettiği anlaşılan *arşitrav-friş* blokları, yan kemerlere oturan kemer arkası blokları üzerinde devam ederek, her iki nefte güney ve kuzey duvarlarına birleşmelidir (Çiz. 1).

Arşitrav-friş bloklarının üzerinde, yaklaşık 0,47-0,50 m yüksekliklerindeki dış sırası *geison-sima*'dan ibaret korniş bloklarının yer aldığı saptanmıştır. Söz konusu bloklar, altlarında yer alan *arşitrav-friş* bloklarının genel oturum planını bir üst kotta takip ediyor olmalıdır. Her iki haçayağın ön *pilaster*'leri üzerindeki üç yüzlü *arşitrav-friş* bloklarının 1,74 m uzunluğundaki üst yüzleri üzerine ikişer adet köşeli korniş bloğu oturmaktadır. Bu bloklar tabandan simaya doğru, dışa 0,46 m açılmakta ve her iki blok, üstte 2,70 m uzunluğa sahip olmaktadır. Bu korniş bloklarının doğusuna, yarım sütun ve köşe *pilaster arşitrav*'ları üzerine gelen korniş blokları birleşmektedir. Devamındaki yan kemer *arşitrav*'ları üzerine gelen korniş blokları da, yapının kuzey ve güney duvarlarına kadar ulaşmaktadır.

Haçayakların üzerindeki, korniş blokları haçayak taşıyıcı sisteminin en üst seviyesini oluşturan elemanlardır. Önerilen restitüsyona göre, bu blokların üst kotu zeminden 8,10 m yüksekliktedir (Çiz. 1-2). Haçayakların ön *pilaster arşitrav*'ları üzerindeki, korniş bloklarının üst yüzünde yer alan yuvanın boyutlarıyla, büyük kemer bloklarının ölçüleri⁴¹ uyum sağlamaktadır. Buluntu yerleri itibarıyla tüm blokları haçayaklar arasında ele geçmiş olan büyük kemerin üzengi taşının, korniş bloklarının üzerindeki söz konusu yuvaya oturduğu saptanmıştır. Böylece büyük kemerin, mimari yapısı itibarıyla büyük ve güçlü bir taşıyıcı sistem olan

haçayaklarca taşındığı anlaşılmaktadır. Kemer açıklığı 11,5 m olan büyük orta kemerin tam yarım daire formuna sahip olduğu düşünüldüğünde gerçekleştirilen restitüsyonuna göre, kemer yüksekliği ve kemer yarı çapı 5,75 m, zeminden kilittaşına⁴² kadar olan yükseklik ise 13,85 m'dir. Bloklarının yüksekliği yaklaşık 0,79 m olan kemerin en üst noktası ise zeminden 14,64 m üstte yer alıyor olmalıdır (Çiz.3).

Orta kemer bloklarının arkasındaki yaya oturup, kemere yaslanan kemer arkası blokları, en üst seviyeye kadar kemer yayının arkasını doldurmakta ve yaklaşık 13 m uzunluğunda, üst yapıyı taşıyan düz bir hat oluşturmaktadır.

Sütun Sistemleri ve İç Yapı Düzeni: (Çiz.2)

Yapının, bazilika mimarisinin de genel özelliklerinden birisi olan galeri katlarına⁴³ sahip olduğu, sütun sisteminin ve iç yapı düzeninin parçaları olan yapı elemanlarından, bunların yapıdaki konumlarını yansıtan yıkım ve buluntu durumlarından ve de bir üst katın varlığına işaret eden merdivenlerden anlaşılmaktadır.

Zemin Kat:

Zemin katta güney ve kuzeydeki her iki haçayağın batı yarım sütun *pilaster*'lerinin hizasında *in situ* olarak korunmuş *postament*'ler mevcuttur. Güney ve kuzeyde tek sıra halindeki bu iki *postament* sırası yapıyı üç nef ayırmaktadır. Buna göre orta nef 12,4 m, yan nefler ise 5,5 m genişliğe sahip-

⁴¹ Bu blokların genişlikleri *soffitti* yüzlerinde 1,33 m, arka yüzlerinde 1,72 m'dir.

⁴² Büyük orta kemerin kilit taşının iki yüzünde de tamamlanmadan bırakılmış kaba murçlu işçilikli büstler yer almaktadır. Bu tip kabartmalar içeren kilit taşları M.S. 2. yüzyıl ortalarından itibaren bir moda haline gelerek kilit taşları üzerinde görülmektedir: Anabolu 1987, 50.

⁴³ Ginouvès 1998, 90.; Ohr, 1975, 124-125; Vitruvius, V, 1,5.

tir. Güney yan nefin batı ucundaki *in situ* olarak ele geçen *postament*'in batıdaki en son ve yirminci *postament* olduğu saptanmıştır. Güney nef birinci ve yirminci *postament*'ler arasındaki mesafe 50,30 m'dir. İki haçayaktan itibaren batıya doğru güney ve kuzeyde yirmişerli iki sıra halinde toplam kırk adet *postament* yapı içerisinde yer alıyor olmalıdır (Plan 3).

Tam ölçülerdeki dört *postament*'in *plinthos*'larıyla birlikte yükseklikleri güney ve kuzey nefin ilk *postament*'lerinde 1,33 m diğer ikisinde 1,39 m olarak ölçülmüştür. *Postament*'lerin üst çapları yaklaşık 0,68 m olan kaideleri üzerine, alt çapları yaklaşık 0,65 m olan sütunlar oturmaktadır. *In situ* korunagelen *postament*'lerin merkezlerine göre sütunların *inter axial* ölçüsü yaklaşık, kuzey nefte 2,65 m, güney nefte 2,70 m'dir.

Kuzey nefe ait, parçaları birleştirilerek tamamlanan iki adet sütunun gövde yükseklikleri yaklaşık 4,65 m'dir. Güney nefe ait tam ölçü veren sütun gövdesi ele geçmemiştir. Zemin kat sütunlarının, sütun üst boyunda 0,53 m, profiliyle birlikte 0,58 m olan üst yüzleri üzerine, alt çapları 0,50 m olan *korinth* başlıkları oturuyor olmalıdır (Res. 4, 9). *Korinth* başlıklarının yükseklikleri de neflere göre farklılık göstermektedir. Ele geçen örnekler göre güney nefte 0,70 m olan başlık yüksekliği kuzey nefte 0,73 m'dir.

Kuzey ve güney nefte doğu-batı doğrultusunda, yaklaşık 2,70 m'lik *inter axial* ölçüsüne uygun boyutlardaki, tek parça *arşitrav-friz* blokları, zemin kat sütunları üzerindeki *korinth* başlıklarına oturmaktadır (Çiz. 2). *Arşitrav-friz* bloklarının yükseklikleri de neflere göre farklılık göstermektedir. Güney nefe ait *arşitrav*'ların yüksekliği 0,83 m, kuzey nefe ait olanların yüksekliği 0,88 m'dir. Kuzey ve güneydeki bu benzer bloklar arasında,

yükseklik farkının dışında *friz*'lerin bezemelerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Kuzey nefte ele geçen *arşitrav-friz* bloklarının tamamının *friz* bezemesinde, “*strigil*”⁴⁴ formlu pipo bezeğin⁴⁵ işlendiği görülürken (Res. 5), güney nefte ise söz konusu bezeğin güney yan kemer üzerinde, güney haçayağın doğu yarım sütun *pilaster*'i hizasına kadar olan *friz*'ler üzerinde işlenmiş olduğu, devamında ise *friz*'in işlenmeden bırakıldığı (Res. 6) tespit edilmiştir.

Üst yüzleri 0,86-0,87 m genişliğinde olan *arşitrav-friz* bloklarının üzerine taban genişlikleri yaklaşık aynı ölçülerde olan 0,47-0,50 m yüksekliğindeki korniş blokları oturmaktadır (Çiz. 2; Res. 8).

Galeri Katı:

Kuzey nefte özellikle birinci ve dördüncü *postament*'lerin güneyinde kalan kısımda, yapıdaki konumlarını yansıtır şekilde yıkılmış olan bloklar içerisinde ele geçen *sokel* bloklarının, zemin katına ait korniş bloklarının üzerine oturacak şekilde yıkılmış oldukları görülmüştür. (Res. 7) Ayrıca *sokel* bloklarının taban ölçülerinin korniş bloklarının üst yüzlerindeki yuvalara uyduğu saptanmıştır. Söz konusu blokların gerek bu yuvalarla sağladıkları uyuma gerekse yıkılma pozisyonlarına dayanarak, zemin katın en yüksek seviyesini oluşturan korniş bloklarının üzerine oturdukları ve bir üst katın sütun sistemine geçişi sağlayan bloklar oldukları kesinlik kazanmaktadır. Yaklaşık 0,42 m

⁴⁴ Ginouvès-Martin 1985, 159.

⁴⁵ Almacada “Pfeifenfries” (Ganzert 1984, 165); Fransızca “Godron” (Ginouvès – Martin 1985, 171); İngilizcede “Flute” (Vandeput 1997, 30) olarak adlandırılan, Türkçede karşılığı tam oluşmamış olan bezeme yivli (oluk) friz (Anadolu 1992) şeklinde kullanılmakla birlikte söz konusu bezemeyi O. Bingöl'ün tanımlaması doğrultusunda “pipo bezek” olarak adlandırmak tercih edilmiştir.

yüksekliğindeki *sokel* bloklarının iki farklı tipi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı 0,64-0,67 m boyutlarında, blok yüzeyinden çıkıntı yapan dörtgen bir altlığa sahiptir. Bu kısımlar üzerine kaideler oturuyor olmalıdır. Kaide altına gelen *sokel* bloklarının yan kenarları yukarıya doğru içe eğim yapmaktadır. Diğer tip *sokel* blokları ise yukarıya doğru dışa eğim yapan yan kenarlarıyla kaide altına gelen *sokel* bloklarının aralarına oturmaktadır. (Çiz. 2)

Kuzey nefte yıkılma pozisyonunda ele geçen iki adet *attik-ion* kaidenin yapıdaki yerleri ve üzerine oturdukları bloklar yıkılma pozisyonuna dayanarak tespit edilebilmiştir. Her iki kaide de *sokel* blokları üzerine oturdukları şekilde yıkılmıştır (Res. 7-8).

Attik-ion kaidelerin 0,53-0,55 m arasında değişen üst çapları bu kaideler üzerine, zemin katındaki *postamen*'ler üzerine oturan 0,655 m alt çapındaki sütunlara göre daha küçük çap ve boyutlardaki sütunların oturduğuna işaret etmektedir. *Sokel* blokları üzerine oturan *attik-ion* kaideler ve sütunları, zemin kat sütunlarının akslarında yer alıyor olmalıdır. *Attik-ion* kaideler üzerine oturan alt çapları 0,505 m, üst çapları 0,465 m olan galeri katı sütunlarının tam sütun gövde yüksekliği, ele geçen sütun gövde parçalarının yetersizliği nedeniyle tam olarak saptanamamıştır. Ancak zemin kat tam sütun yüksekliğinin tespit edilmiş olması galeri katı sütun yüksekliğinin hesaplanabilmesi için önemli bir veri oluşturmaktadır. Vitruvius'un verdiği oranlara göre⁴⁶, bazilikalardaki üst kat sütunlarının yüksekliği alt kat sütunlarının yüksekliğinden $\frac{1}{4}$ oranında daha kısa olmalıdır⁴⁷. Bu orana göre, 4,65-4,70

m yüksekliğindeki zemin kat sütunlarının $\frac{1}{4}$ 'ü oranında daha kısa olacak galeri katı sütunlarının gövde yüksekliği yaklaşık 3,50-3,55 m kadar olmalıdır. Bu yükseklik, tam ölçülerde ele geçmiş olan, buluntu yeri ve kotu itibarıyla galeri katına ait olduğu anlaşılan çift yarım sütun *pilaster*'in 3,53 m yüksekliğine çok yakın bir ölçüdür. Bu saptamalar doğrultusunda yaklaşık yüksekliğini 3,55 m olarak kabul edebileceğimiz galeri katı sütunlarının üstüne 0,507 m yüksekliğindeki, 0,40 m alt çapındaki galeri katı başlıkları⁴⁸ gelmektedir (Çiz. 2; Res. 10). 0,245 m yüksekliğindeki *attik-ion* kaidesiyle birlikte galeri katı sütun ve başlığının toplam yüksekliği yaklaşık 4,30 m olmalıdır. Galeri katı başlığı üzerine gelecek üst yapıya ait hiçbir eleman ele geçmemiştir.

Söz konusu çift yarım sütun *pilaster*'ler ve kaidelerinin boyutları ve buluntu durumları dolayısıyla, galeri katında yan kemerler üzerindeki kısımlarda yer alabilecekleri düşünülmektedir. Çift yarım sütun *pilaster*'lerin aynı zamanda söve şeklindeki kısımlara sahip oluşları, bu blokların yan kemerler üzerinde üst yapıyı taşıyıcı elemanlar olabileceklerini de göstermektedir.

Galeri Katı Döşemesi: (Çiz.3)

Kuzey ve güney neflerdeki *arşitrav-friiz* bloklarının arka üst köşelerine giriş yuvalarının açılmış olduğu görülmektedir. *Arşitrav*'ların arka yüzlerindeki bu yuvalara yan neflerin üzerini kapatan, korniş blokla-

⁴⁶ Vitruvius, V,1,3 "... Üst katın sütunları, alttakilerin dörtte biri oranında küçük olmalıdır; çünkü aşağıdakiler yükü taşımak için yukarıdakilerden daha güçlü olmalıdır..."

⁴⁷ Choisy 1909, 185.

⁴⁸ Benzerlerini Bergama Trajan Tapınağı doğu galerisinde (Heilmeyer 1970, Lev.27.2), Milet *Nymphaion*'unda (Strocka 1981, 22) veya Antalya Hadrian Takında (Lanckoronski 1890, 14) gördüğümüz, Almandaca "*Blattkelchkapitell* veya *Pfeifenkapitel*" (Börker 1965, 197-201; Alzinger 1974, 92); İngilizcede "*Flute-and-Acanthus Capital*" (Vandeput 1997, 28) veya "*Palm Capital*" (Coulton 1976, 121) şeklinde adlandırılan bu başlık tipini "yivli-*akanthus*'lu başlık" olarak tanımlayabiliriz.

rının alt kotunda yer alan ahşap kirişlerin oturduğu ve yapının uzun kenarlarına doğru kuzey-güney yönünde uzandığı anlaşılmaktadır.

Yapıda ele geçen mimari elemanlardan duvar *frizî-arşitrav-korniş* bloklarının (Res. 11-12) yapının uzun kenarlarında, duvar üzerinde yer alan bloklar olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu kirişlerin de bir tarafta *arşitrav*'ların arka yuvalarına diğer tarafta duvar *frizî* kornişlerinin üzerine oturuyor olması kuvvetli bir olasılıktır.

Bu kirişlere oturacak ikincil kirişlere kaplama tahtası çakılarak galeri katı döşemesi oluşturulmuş olmalıdır. Söz konusu döşeme kotu, bazilika zeminine göre yaklaşık +7,80 m'de bulunmaktadır (Çiz. 3).

Galeri katlarına çıkışı sağlayabilecek yeğâne unsurlar, yapının doğu duvarının kuzey ve güney köşelerinde yer alan merdiven kovaları içerisindeki basamaklar olmalıdır.

Genel olarak merdivenin, kare formuna yakın merdiven kovanının dört bir kenarında yükselen basamaklardan ve merdiven planına bağlı olarak köşelerdeki yaklaşık 0,60x0,70 m boyutlarındaki dörtgen köşe sahanlıklardan oluştuğu saptanmıştır. Galer katı döşeme kotuna merdivenin alt sahanlığından itibaren yaklaşık 22 adet basamakla ulaşılacağı hesaplanmıştır. Dönerek birbiri üzerinde yükselen basamaklardan kovanın köşe noktalarına denk gelenler, kare formlu ara sahanlık işlevinde basamaklar olmalıdır. Merdivenin taşıyıcı sistemi ise, yağma ve ankastre kısımlardan ibaret karma bir sistemden oluşmaktadır. Merdivenin ilk üç kolunun inşasında kullanılan teknik yağma, devamındaki iki kolu oluşturan basamaklarda ise, merdiven kovası duvarına ve merdiven çekirdeğinde yer alan taşıyıcı dol-

guya basamakların çift taraflı girmesiyle oluşan çift mesnetli ankastre olmalıdır. Merdivenin üst iki kolunun, alt kollar üzerine gelmesi sebebiyle, bu kolların altının dolgu olması mümkün olamayacağından, bu kısımdan sonra merdiven taşıyıcı sistemi ve buna bağlı olarak basamak malzemesi değiştirilmiş olmalıdır. Bu nedenle üst iki kolun basamakları, blok taşlardan veya ahşaptan oluşan, her iki yandan da uçları duvar içerisine giren basamaklar şeklinde olmalıdır. Yağma kısmında ise ilk üç basamağın mermerden, devamındaki diğer basamakların tuğlalı bir örgüden oluşturulduğu görülmektedir.

Yapının doğu duvarının kuzey ve güney köşelerinden galeri kotuna çıkışı sağlayan bu merdivenler, genel olarak, doğu-batı doğrultusundaki yapının orta aksına göre, birbirlerinin ayna simetridirler. Bunun yanı sıra, malzeme kullanımları olarak da birbirlerinin aynısıdır. Merdivenlerle çıkılan kısımdan, galeri katlarına geçiş, yapının 7,80 m üst kotunda yaklaşık 2,25 m genişliğe sahip kuzey ve güney duvarları üzerinden yapıyor olmalıdır. Galer katına geçişin yapıldığı kısımlarda, dış cephe duvar kalınlığının, merdiven kovalarını çevreleyen duvarların kalınlığında, yaklaşık 1 m genişlikte olabileceği varsayılmaktadır. Duvarlar üzerinde geriye kalan 1,25 m genişliğindeki kısmın ise *parapet* duvarı genişliği ve galeri katına geçiş koridoru için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Doğu kesimde, kuzey ve güney dış cephelerde görülen üç adet hafifletme kemerinin sadece dış cephelerde inşa edilip iç cephelerde olmayışı, dış cephelerde yükselecek üst yapıyı taşıyacak bir duvarın varlığına işaret ediyor olabilir.

Galeri katı seviyesi üzerinde, doğu kesimde dış cephelerde yer alan yaklaşık 1 m genişliğindeki bir duvarın, nefli kesimde de-

vam edip etmediği kesin değildir. Ancak yapı içerisinde ele geçmiş olan *pedestal-parapet* bloklarının yapıda yer alabileceği en uygun kısım, nefli kısımda, galeri katı seviyesinde yapının kuzey-güney duvarları üzeridir. Benzer örneklerini Alinda *Stoa*'sında⁴⁹, Xanthos Bazilikası'nda⁵⁰ gördüğümüz, dış cephede yer alan *pedestal-parapet* blokları, Magnesia Bazilikası'nın da galeri katlarının dış cephesinde yer alan mimari elemanlar olabilirler (Çiz. 3).

Yapının nefli bölümünde, galeri katında kuzey-güney uzun kenarlarda yer alacak *pedestal-parapet* bloklarının üzerlerine yine yapıda ele geçmiş olan yarım sütun *pilaster*'lerin gelmesi beklenebilir. Bu şekilde galeri katının üst örtüsü dış kenarlarda söz konusu bu mimari elemanlarca taşınabilecektir.

Üst Örtü Önerileri:

Yapının mimari özelliklerine ve ele geçen mimari elemanlarının restitüsyonuyla ortaya konulan iç yapı düzenine göre, bazilikaların ve benzer yapı tiplerinin, yazılı kaynaklarda, tasvirlerde, restitüsyonlarda geçen üst örtü örnekleri incelenerek, içten içe doğu-batı yönünde boyu 71,5 m, kuzey-güney yönünde eni 25,4 m olan bu yapıya uygun olabilecek üst örtüye yönelik çeşitli restitüsyon önerileri geliştirilmiştir.

Bu önerilerden, Pompei Bazilikası⁵¹ ve Smyrna Bazilikası⁵² için de önerilmiş olan tüm yapıyı örten "I" tipi beşik çatı, nefleri apsis önüne kadar uzanmayan Magnesia Bazilikası için birtakım mimari güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Yapının planı, bu

şekilde tüm yapının üzerini örtecek bir beşik çatıya çok fazla olanak vermemektedir.

Yapının plan tipine en uygun üst örtü, yapının doğu kesimindeki dikdörtgen mekân ile nefler üzerini ayrı ayrı örten, birbirlerine dik birleşerek "I" formu oluşturacak bir çatı konstrüksiyonu olmalıdır. Neflerin üzerini örten kısımda, Kartaca⁵³ veya Lepcis Magna⁵⁴ Bazilikaları'nın üst örtü önerilerinde olduğu gibi "üç parçalı" yan nefler üzerinde sundurma çatıların, orta nefte ise beşik çatının yer aldığı ve tepe pencerelerine sahip bir üst örtü önerilebilir (Çiz. 3). Yan neflerin üzerini örten sundurma çatılar ile orta nefin üzerini örten, galeri katı sütunlarınca taşınan üst yapı üzerine oturan beşik çatı arasında tepe pencereleri yer almaktadır. Bu pencereler yapısal olarak sütunlara binen yükü azaltmakla birlikte, gün ışığının içeri girmesine olanak sağlayarak orta nefin aydınlanmasına yardımcı olmaktadır.

Yapının mimari özellikleri ile örtüşen, yapısal olarak mümkün olan ve karşılaştırılmalı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yapı tipine özgü karakteristik özellikleri barındıran bu üst örtü önerisinde nefler üzerindeki üç parçalı, tepe pencereci çatı doğu kesim üzerini örten beşik çatıya dik olarak birleşmektedir.

Tarihlendirme:

Yapının tarihlendirmesine yardımcı olabilecek herhangi bir yazıt ele geçmemiştir. Bu konuda yapının mimari unsurları ile mimari bezemeleri tarihlendirme için en önemli kriterlerdir.

Yapının mimari elemanlarına ve teknik özelliklerine göre yapılacak ilk değerlendir-

⁴⁹ Doruk 1987, 1130-1137, Res.2

⁵⁰ Cavalier 2005, 70-87; Des Courtils-Laroche 2004, 309-314.

⁵¹ Ohr 1975, 51-67, Lev.61., Lev.34,3; Wurz 1906, Lev.2

⁵² Naumann-Kantar 1950, 69-114.

⁵³ Gros 1985, 100, Lev.128.

⁵⁴ Ward-Perkins 1993, 64, Lev.30.

me, yapının tüm elemanlarıyla Roma Dönemi mimarisinin tipik özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Yapının mimari elemanlarından, haçayaklar, büstlü kilit taşına sahip orta kemer blokları, *postamentler*, yivsiz *monolit* sütunlar, *arşitrav-friş* blokları, korniş blokları, duvar *friş* *arşitrav*-korniş blokları, *sokl* blokları, *attik-ion* kaideler, başlıklar, figürlü başlıklar⁵⁵, Hadrian Dönemi sonlarına erken Antoninler Dönemi'ne tarihlenebilir. Yapının mimari bezemeleri M.S. 2. yüzyıl ortalarının stil ve modasını yansıtmaktadır.

Arşitrav'larının *soffit* bezemelerinde gördüğümüz düz gırland tipi, asma filizi gibi tipler Anadolu'da M.S. 2. yüzyılda sevilerek ve yaygın bir şekilde kullanılmış tiplerdir⁵⁶. Ayrıca yapının *arşitrav*'larının alt yüzlerine göre 1/5 oranında olan dar *soffit*'leri Hadrian Dönemi'nde yaygın olarak kullanılan dar *soffit* tipindedir.

Duvar *friş* *arşitrav*'ları üzerinde görülen tekli ve çiftli makaraların oval incilerle almış olarak yer aldığı Pamphylia tipi incimakara dizisi (Res. 11-12), Hadrian Dönemi'nden itibaren görülmeye başlayan ve M.S. 2. yüzyılın sonuna doğru, geniş bir alana yayılan bir tiptir⁵⁷.

Arşitrav-friş blokları üzerinde görülen pipo bezeklerin, Anadolu'da M.S. 2. yüzyılda sıkça kullanılmış olduğu görülmektedir. *Friş*'lerdeki pipo bezek *kyma recta*, "S" profiliyle M.S. 2. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir⁵⁸. Ancak Magnesia Bazilikası'nda görülen "*strigil*" formu pipo bezek (Res. 5) diğerlerinden farklı bir tip olup dikkat çekmektedir. Bu bezeme tipini andıran, ancak tamamen farklı boyutlarda ve amaçlarda kul-

lanılmış olan *strigil* bezemeleri M.S. 3. yüzyıla ait lahitler üzerinde yaygın olarak görülmektedir⁵⁹.

Yapının zemin katına ait figürlü başlıkları, yan *pilaster* başlıkları, *korinth* başlıkları üzerindeki *akanthus*'lar, duvar *friş*'leri ve galeri katına ait başlıklar üzerindeki *akanthus*'lara göre daha büyük boyutlardadır. Söz konusu büyük ve küçük *akanthus*'lar arasında boyutlarına bağlı olarak bazı işleniş farklılıkları görülmektedir. Zemin kata ait başlıklar üzerindeki *akanthus*'ların alt yapraklarının birbirlerine aralıklarla yerleştirildiği, buna karşın özellikle daha küçük *akanthus*'lara sahip duvar *friş*'leri ile galeri katı başlıkları üzerindeki alt yapraklarının eşkenar dörtgen oluşturacak şekilde birleştikleri dikkat çekmektedir (Res. 9-10-11). Başlıklar üzerindeki *akanthus*'ların genel özellik olarak yaprak kümelerinin oluşturduğu gözler uzamış oyuklar şeklinde uçlara doğru sivrileşirken, alt kısımları iç bükey bitim oluşturmaktadır. Zemin kat başlıklarını, galeri katına ait başlıkları, duvar *friş*'lerini benzer örnekler ve bezemelerine göre genel olarak M.S. 2. yüzyılın ortalarına ve üçüncü çeyreğine tarihleyebiliriz.

Mimari elemanlar üzerindeki bezemelerin bir kısmının işlenmemiş veya yarım kalmış olması, bir kısmının yüz işçiliklerinin tamamlanmamış oluşu ile haçayaklar arasında döşenmeden bırakılmış olan mermer zemin kaplama, yapının büyük bölümü tamamlanmış olan inşaatının yarıda kalmış olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum mali güçlükten kaynaklanabileceği gibi daha çok bir depremin yıkıcı etkisinden de kaynaklanıyor olabilir.

⁵⁵ Bingöl 1992b, 418.

⁵⁶ Abbasoğlu 1994, 11,31

⁵⁷ Vandeput 1997, 150.

⁵⁸ *age*.180.

⁵⁹ Reinsberg 1984, 299, 310-311.

Bölgede M.S. 177 ve 178 yıllarında, İzmir ve civarında büyük depremlerin olduğu, Kos, Rhodos ve Smyrna'da ele geçen yazıtlardan, güncel inceleme ve araştırmalardan bilinmektedir⁶⁰. Mimari elemanların buluntu durumları da yapının deprem sonucu yıkılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum yapının, inşaatının henüz tamamlanmamış olduğu bir evrede, M.S. 177-178 tarihlerinde gerçekleşen depremlerde yıkılmış olma olasılığını düşündürmektedir.

M.S. 7. yüzyılın başlarında, bazilikanın kuzey, batı, güney duvarları üzerine de inşa edilmiş olan Bizans surunun⁶¹ inşasında bazilikaya ait çok sayıda mimari elemanın kullanılmış olduğu görülmektedir. Sur içerisinde yapının *postament* gibi temel mimari elemanlarının da kullanılmış oluşu, yapının bu dönemde tamamıyla yıkıldığına ve yapı taşı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Anadolu'da az bilinen ancak son yıllardaki araştırmalarla sayıca artmaya başlayan bir yapı tipine ait olan M.S. 2. yüzyılın ortalarına ve üçüncü çeyreğine tarihlediğimiz Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası, dönem mimarisine ve Anadolu Çarşı Bazilikalarına çok önemli katkılar sağlayacak veriler sunmaktadır.

Dr. Serdar Hakan Öztaner
Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
06100 Sıhhiye / ANKARA
oztaner@humanity.ankara.edu.tr

Çizim ve Resim Listesi:

Plan 1. Menderes Magnesiası kent planı.

Plan 2. Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası planı (2008).

Plan 3. Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası zemin kat planı restitüsyon önerisi.

Çizim 1. Güney haçayak (GHA) ve güney yanayak (GYA) doğu cephesi restitüsyon önerisi.

Çizim 2. Güney nef, haçayak ve sütun sistemi restitüsyon önerisi (orta neften kesit, güneye bakış).

Çizim 3. Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası restitüsyon önerisi (Plan 3'teki A-A kesiti, doğuya bakış).

Çizim 4. Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası doğu duvarı iç yüzü rölövesi.

Resim 1. Orta neften doğuya bakış.

Resim 2. Doğu kesim ve haçayaklara kuzey neften bakış.

Resim 3. Güney neften doğuya bakış.

Resim 4. Güney haçayak ve zemin kat sütunu, orta neften güneye doğru bakış.

Resim 5. Kuzey nef *arşitrav-friz* bloğu.

Resim 6. Güney nef *arşitrav-friz* bloğu.

Resim 7. Kuzey nef ikinci ve dördüncü *postament*'ler çevresinde ortaya çıkarılan mimari elemanların buluntu durumu.

Resim 8. Kuzey nef *arşitrav-friz*, *korniş*, *sokel* blokları ve *attik-ion* kaidelerinin *anastylosisi*.

Resim 9. Zemin kat *korinth* başlığı.

Resim 10. Galeri katı sütun başlığı.

Resim 11. Duvar *friz* ve *arşitrav-korniş* bloğu.

Resim 12. Duvar *friz*-*arşitrav* ve *korniş* bloğu.

⁶⁰ Ergin ve diğ. 1967; Herzog 1899, 144.

⁶¹ Bingöl 1998, 57.

BİBLİYOGRAFYA

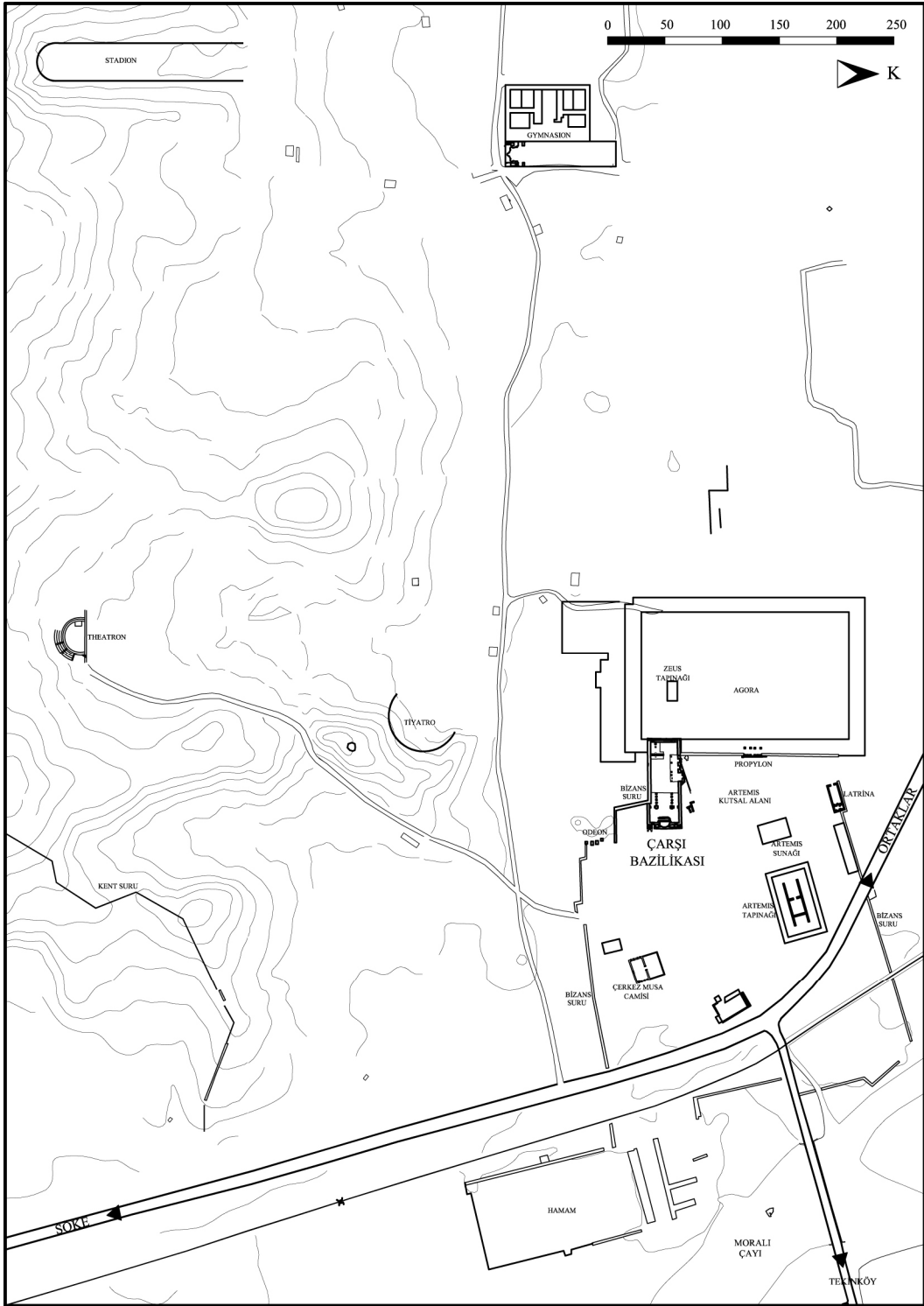
- Abbasoğlu 1994 H. Abbasoğlu, *Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri - Tipolojik yönden bir araştırma* (1994).
- Adam 1994 J. P. Adam, *Roman Building Materials and Techniques* (1994).
- Amici 1982 C. M. Amici, *Foro di Traiano. Basilica Ulpia e biblioteche* (1982).
- Alzinger 1974 W. Alzinger, *Augusteische Architektur in Ephesos* (1974).
- Anadolu 1987 M. Usman Anadolu, “Üzerlerinde Kabartmalar İçeren Roma İmparatorluk Çağı Kilit Taşları”, *TAC Vakfı Yayımları*, 2, 5, 1987, 50-53.
- Anadolu 1992 M. Usman Anadolu, “Batı Anadolu’da Bulunan Yiv (Oluk) li Frizli Yapılar”, *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi* 6 (1992), 1-6.
- Ballance 1958 M. H. Ballance, “The Caesareum at Cyrene and the Basilica at Cremna”, *BSR* 26, 1958, 167-175.
- Balty 1991 J. Ch. Balty, *Curia ordinis, Recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain* (1991).
- Bingöl 1991 O. Bingöl, “Magnesia ad Maeandrum (1989)”, *KST* 12.2, 1990 (1991) 105-117.
- Bingöl 1992a O. Bingöl, “Magnesia ad Maeandrum (1990)”, *KST* 13.2, 1991 (1992) 79-90.
- Bingöl 1992 b O. Bingöl, “Das Skyllakapitell von Magnesia am Mäander”, H. Froning - T. Hölscher - H. Mielsch (derl.), *Kotinos. Festschrift für Erika Simon* (1992) 418-423.
- Bingöl 1998 O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum Menderes Magnesiası* (1998).
- Bingöl 2007 O. Bingöl, *Menderes Magnesiası Magnesia ad Maeandrum* (2007).
- Boëthius – Ward- Perkins 1970 A. Boëthius – J. B. Ward - Perkins, *Etruscan and Roman Architecture* (1970) 127-131.
- Börker 1965 C. Börker, *Blattkelchkapitelle. Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Architekturornamentik in Griechenland* (1965).
- Cavalier 2005 L. Cavalier, *Architecture Romaine D’Asie Mineure, Les Monuments de Xanthos et leur Ornementation* (2005) Scripta Antiqua 13.
- Choisy 1909 A. Choisy, *Vitruve, Tome I: Analyse* (1909).
- Coulton 1976 J. J. Coulton, *The Development of the Greek Stoa* (1976).
- Crema 1959 L. Crema, “Architettura Romana”, *Enciclopedia Classica*, 12,3,1 (1959) 167-171, 370-375, 515-521.
- David 1983 J. M. David, “Le tribunal dans la basilique. Evolution fonctionnelle et symbolique de la république à l’empire”, *Architecture et société, de l’archaïsme grec à la fin de la république romaine* (1983) 219-241.
- des Courtils – Laroche 2004 J. des Courtils – D. Laroche, “Xanthos et le Letoon: Rapport sur La Campagne de 2003”, *Anatolia Antiqua* 12, 2004, 309-314.
- Doruk 1987 S. Doruk, “Antik Alinda Kentindeki Pazar Yapısı”, *Belleten* 51, 1987, 1130-1137.
- Erim 1990 K. Erim, “Recent work at Aphrodisias 1986-1988”, *Aphrodisias Papers* 1 (1990) 9-36.
- Fletcher 1956 B. Fletcher, *A History of Architecture* (1956).
- Ganzert 1984 J. Ganzert, “Das Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra”, *IstForsch* 35, 1984, 161 vd.
- Ginouvès 1994 R. Ginouvès, “Aux origines de la Basilique”, *Tranquillitas, Mélanges en l’honneur de Tran*

Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası

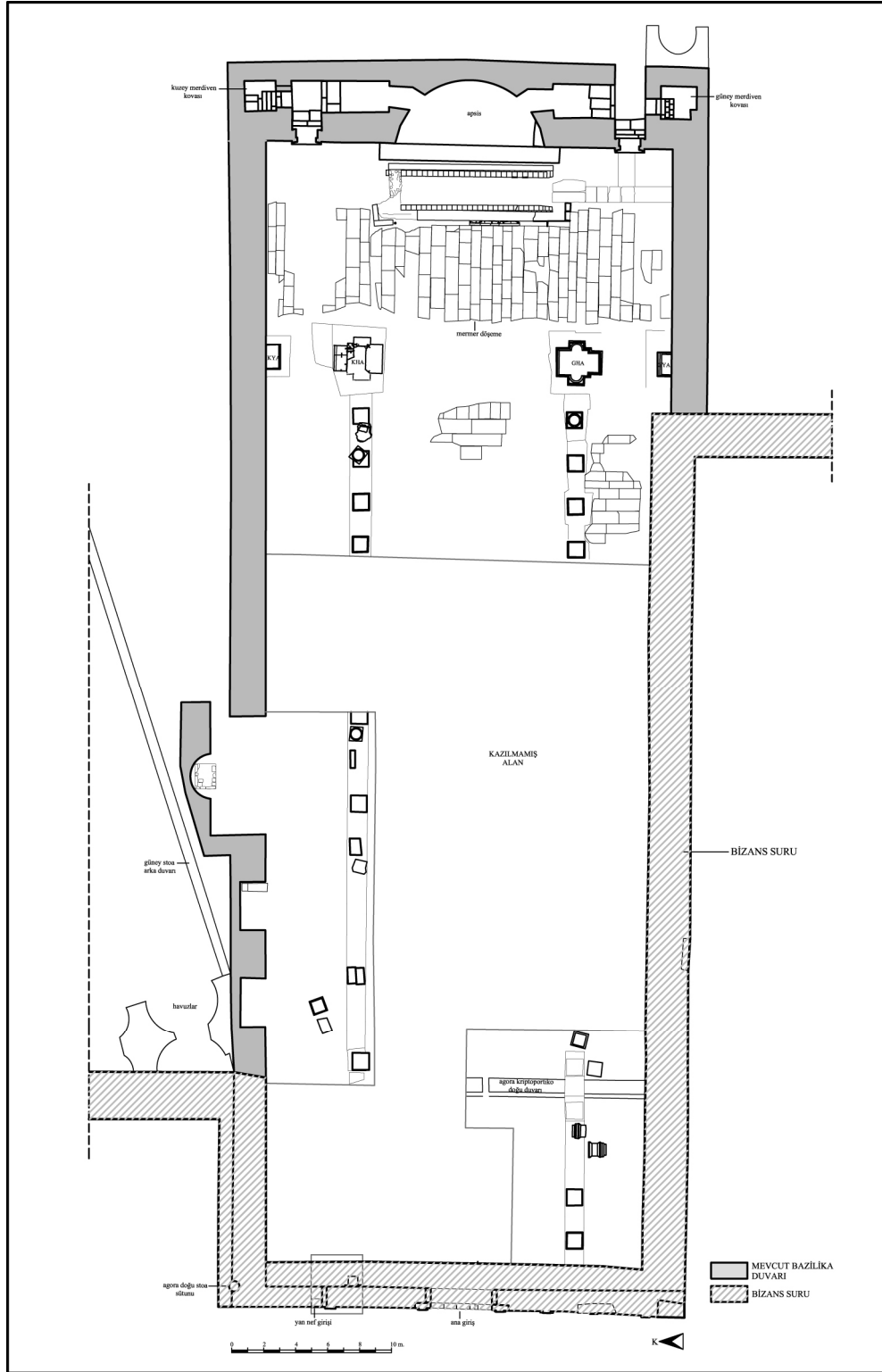
- tam Tinb* (1994) 207-216.
- Ginouvès 1998 R. Ginouvès, *Dictionnaire Méthodique de l'Architecture Grecque et Romaine III, Espaces Architecturaux, Bâtiments et Ensembles*, (1998).
- Ginouvès – Martin 1985 R. Ginouvès - R. Martin, *Dictionnaire Méthodique de L'Architecture Grecque et Romaine I, Matériaux, Techniques de Construction, Techniques et Formes du Décor* (1985).
- Gros 1985 P. Gros, Byrsa III. La basilique orientale et ses abords, *EFR* 41 (1985).
- Gros 1994 P. Gros, "Basilica", *Enciclopedia Dell'Arte Antica classica e orientale* (1994) 612-616.
- Gros 1996a P. Gros, *L'Architecture Romaine I: Les Monuments publics*, (1996).
- Gros 1996b P. Gros, "Les nouveaux espaces civiques du debut de l'empire en Asie Mineure: les exemples d'Ephese, Iasos et Aphrodisias", *Aphrodisias Papers* 3 (1996).
- Heilmeyer 1970 W. D. Heilmeyer, *Korintische Normalkapitelle. Studien zur Geschichte der römischen Architekturdekoration* (1970).
- Humann ve diğ.1904 C. Humann – J. Kohte – C. Watzinger, *Magnesia am Maeander* (1904).
- İdil 1989 V. İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları", N. Başgelen – M. Lugal (derl.), *Festchrift für Jale İnan* (1989) 351-362.
- İdil 1999 V. İdil, *Nysa ve Akharaka* (1999).
- Jones 2000 M. W. Jones, *Principles of Roman Architecture* (2000).
- Kadioğlu 2005 M. Kadioğlu, "Die Opus Sectile-Wandverkleidung der Latrine in Magnesia am Mäander", *IstMitt* 55, 2005, 305-332.
- Kirchner 2006 A. Kirchner, *Otto Kern-Sein Archäologisches Wirken. Eine Biographie der Jahre 1883-1897*, Halle Üniversitesi, (yüksek lisans tezi) (2006).
- Lanckoronski 1890 K. Lanckoronski, *Städte Pamphyliens und Pisidiens 1* (1890).
- Leroux 1913 G. Leroux, *Les Origines de L'édifice Hypostyle, en Grèce, en Orient et chez les Romains* (1913).
- Mitchell 1989 S. Mitchell, "The Hadrianic Forum and Basilica at Cremna", N. Başgelen – M. Lugal (derl.), *Festchrift für Jale İnan* (1989) 229-245.
- Mitchell – Waelkens 1988 S. Mitchell – M. Waelkens, "Cremna and Sagalassus 1987", *AnatST* 38, 1988, 53-65.
- Müller 1937 V. Müller, "The Roman Basilica", *AJA* 41, 1937, 250-261.
- Nünnerich-Asmus 1994 A. Nünnerich - Asmus, *Basilika und Portikus* (1994).
- Picard 1975 G. C. Picard, "Basilique", *Encyclopaedia Universalis*, Vol.3, (1975) 30-32.
- Reinsberg 1984 C. Reinsberg, "Das Hochzeitsopfer-Eine Fiktion", *JDAI* 99, 1984, 299-311.
- Schultze 1928 R. Schultze, *Basilika, Römisch-germanische Forschungen* 2, (1928).
- Strocka 1981 V. M. Strocka, *Das Markttor von Milet*, *BWPr* 128 (1981).
- Vandeput 1997 L. Vandeput, *The Architectural Decoration In Roman Asia Minor, Sagalassos: A Case Study, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology* 1 (1997).
- Ward-Perkins 1993 J. B. Ward-Perkins, *The Severan Buildings of Lepcis Manga. An Architectural Survey* (1993) 55-67.
- Wegner 1957 M. Wegner, *Ornamente Kaiserzeitlicher Bauten Roms. Soffiten, Münsterliche Forschungen* 10 (1957).

- Wesenberg 1975 B. Wesenberg, "Basilica", *Enciclopedia Dell'Arte Antica* (1975) 2-15.
- Wiegartz 1984 H. Wiegartz, "Vitruvs Darstellung der römischen Basilica", *Vitruv-Kolloquium des Deutschen Archäologen* 1982 (1984) 193-237.
- Wurz 1906 H. Wurz, *Zur Charakteristik der klassischen Basilika* (1906).

Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası

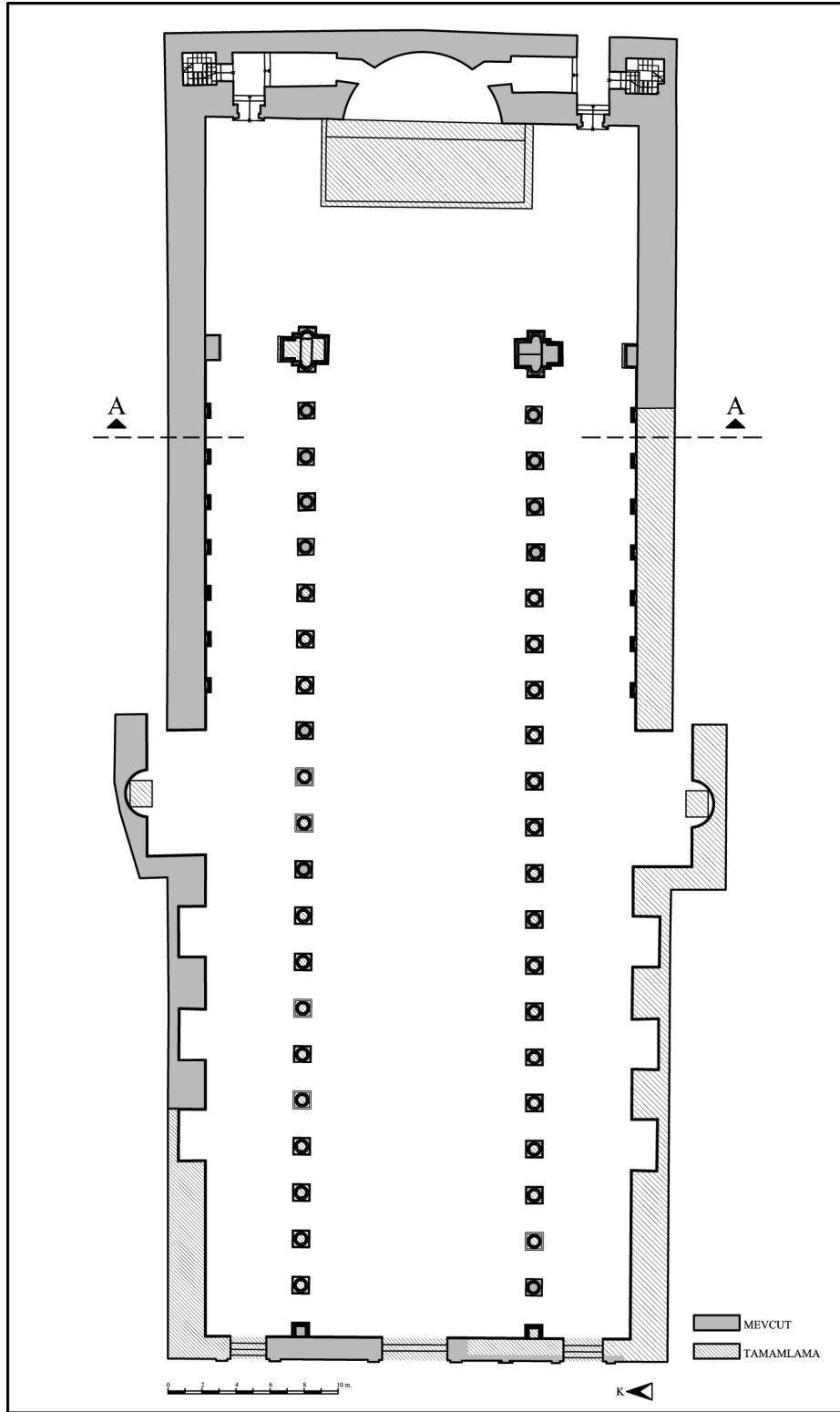

Plan 1

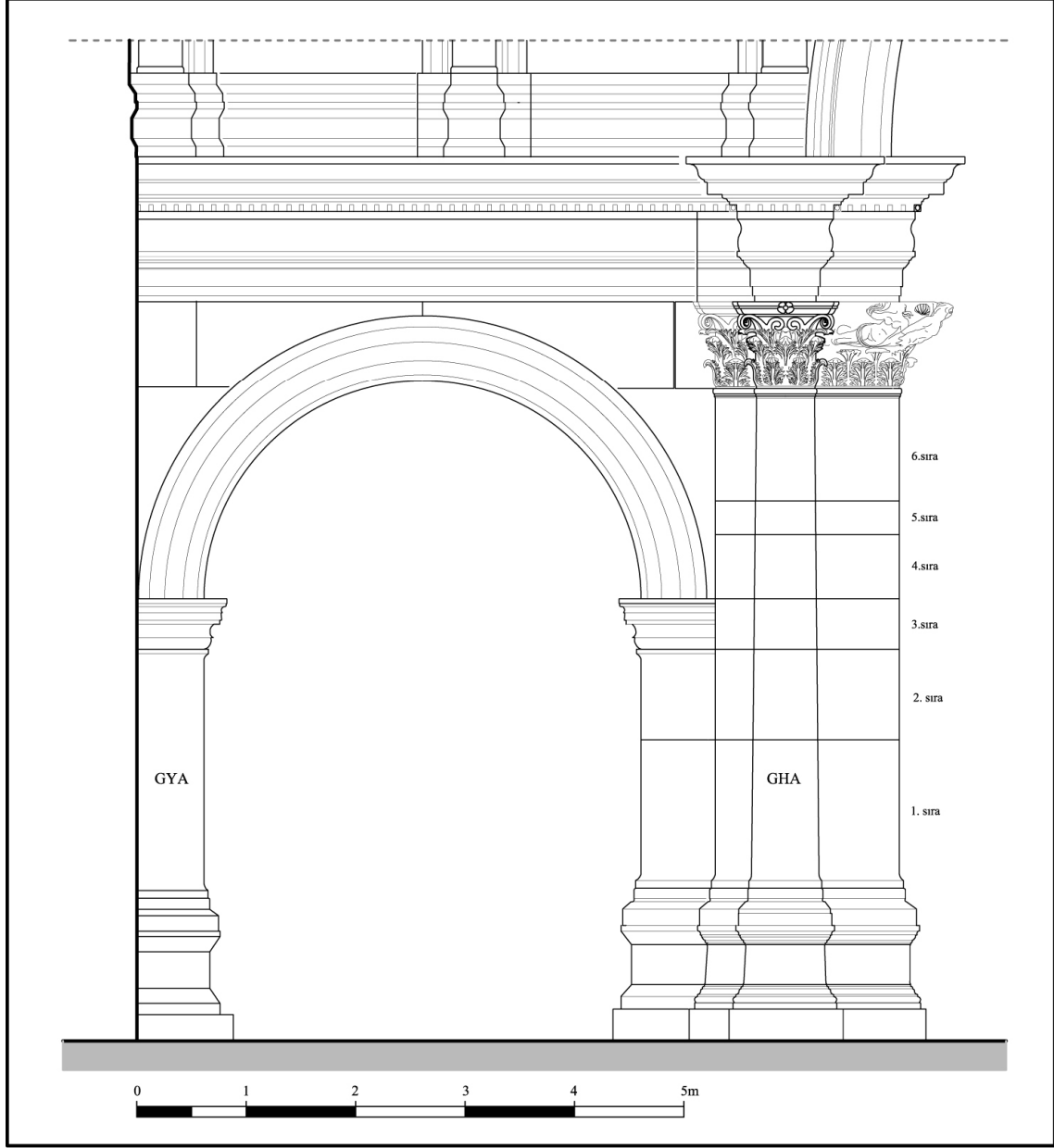

Plan 2

Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası

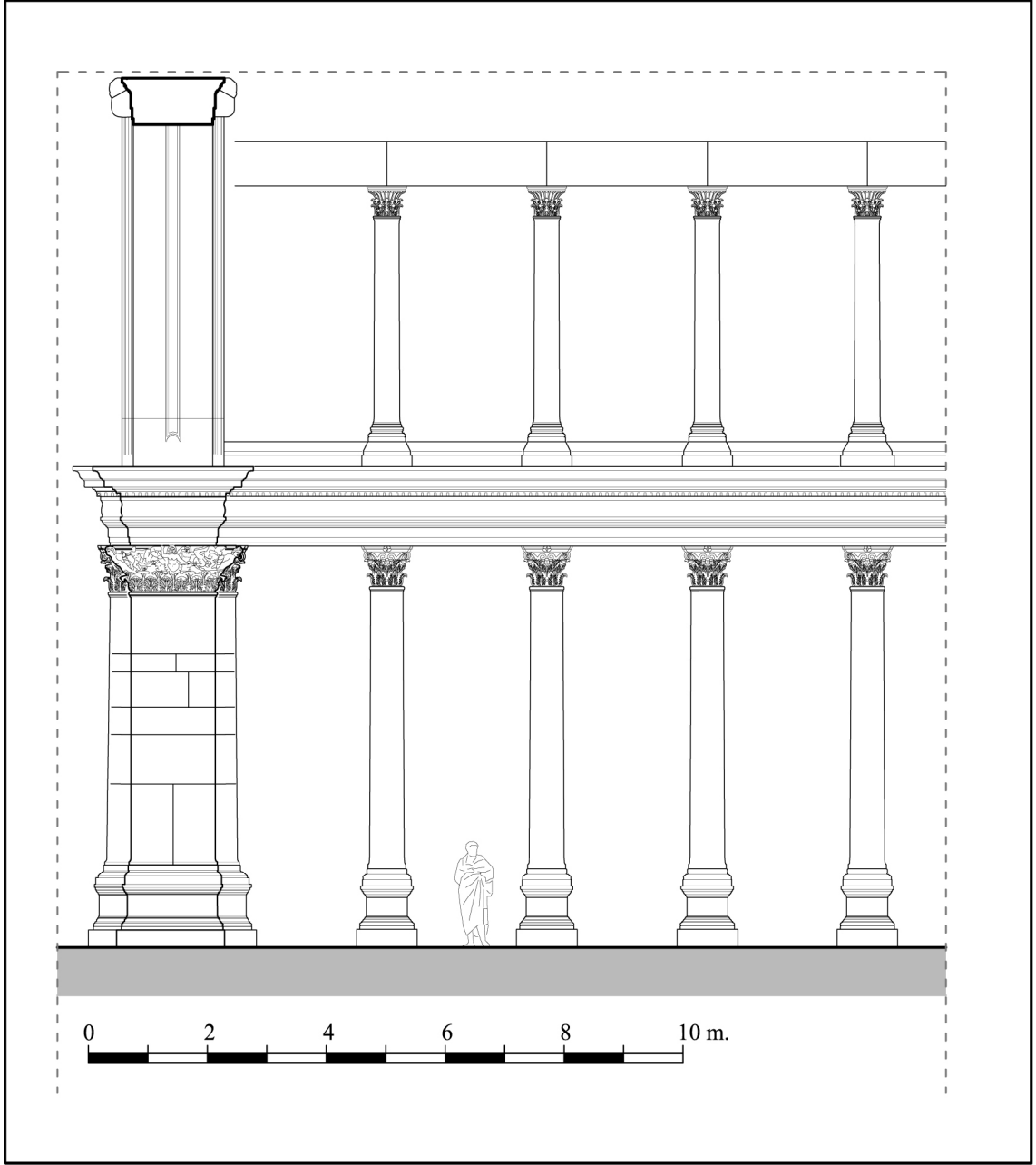

Plan 3

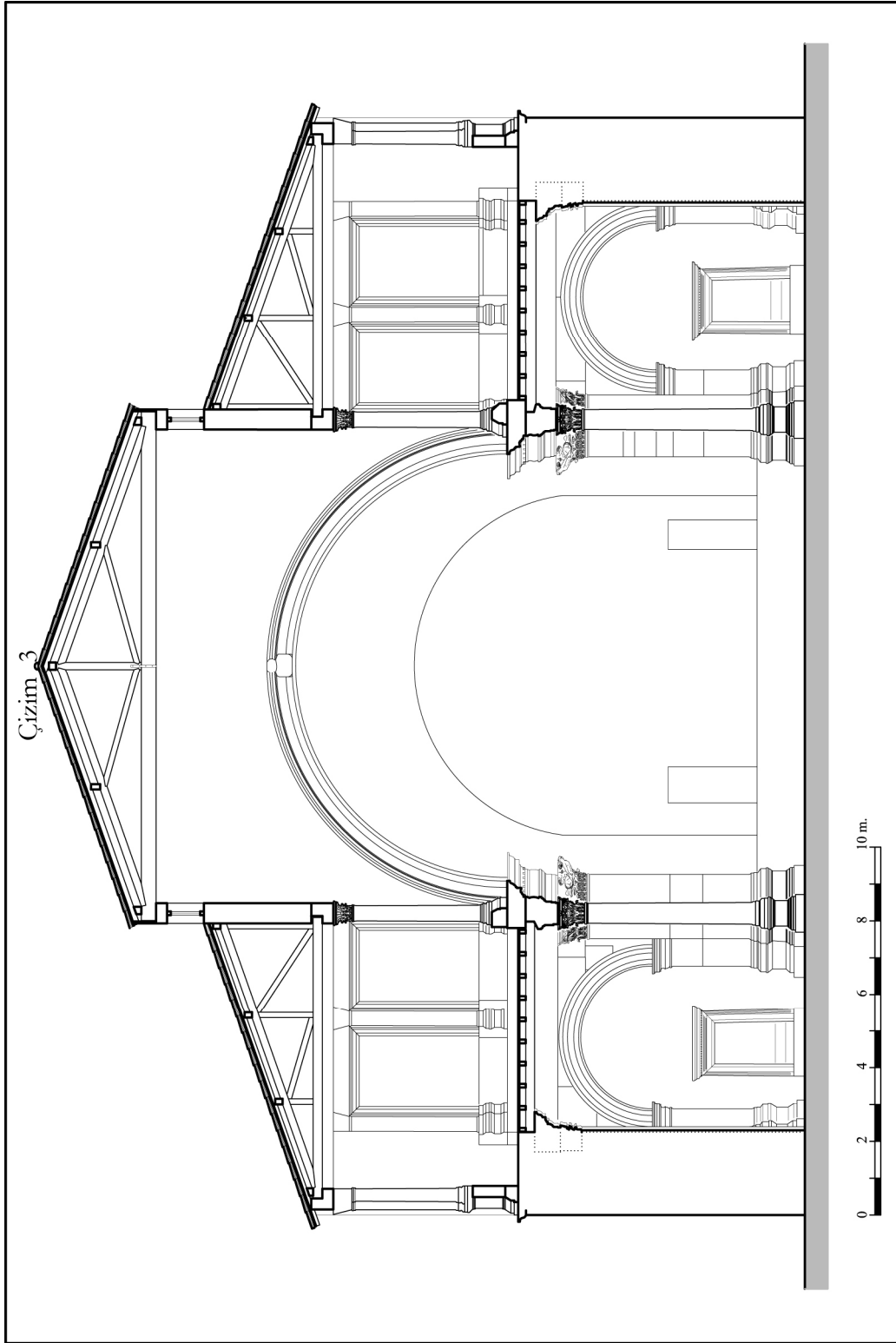

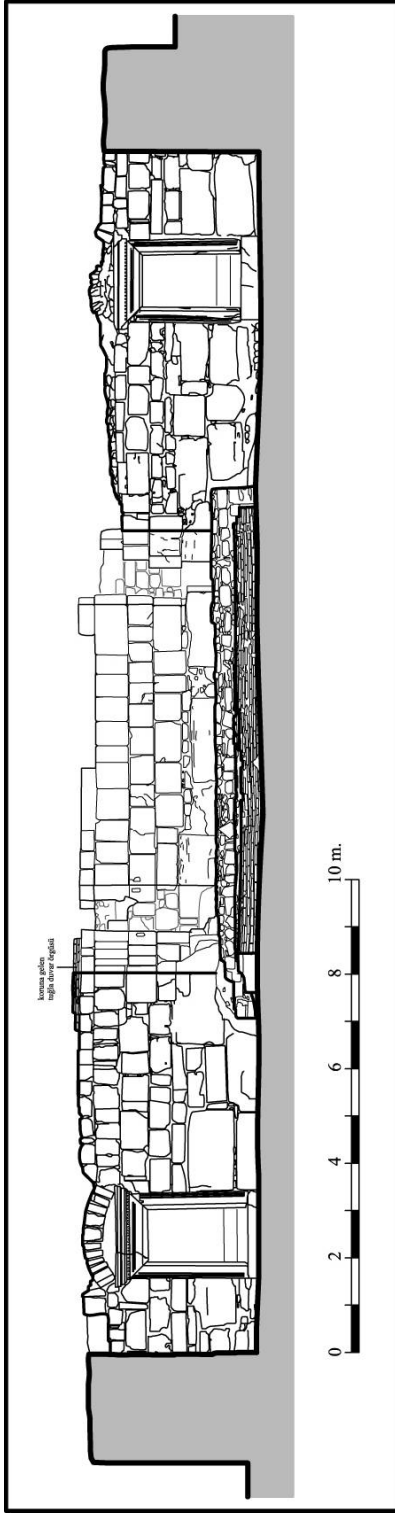
Çizim 1

Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası

Çizim 2

Çizim 4

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12